

Співвідношення ефективного способу судового захисту та меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2022

Дата публікації: 2022-11-07

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/spivvidnoshennia-efektyvnoho-sposobu-sudovoho-zakhystu-ta-mezh-vtruchannia-administratyvnoho-sudu-u-dyskretsiiu-sub-iektyv-vladnykh-povnovazhen/>

Відомості про автора

УДК: 342.45

Анотація

CORRELATION BETWEEN EFFECTIVE METHOD OF JUDICIAL PROTECTION AND INTERVENTION OF ADMINISTRATIVE COURT IN THE DISCRETION OF AUTHORITIES OF POWERS

Я. О. Берназюк,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

професор кафедри конституційного та міжнародного права

Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського

e-mail: bern1979@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2353-4836

Ian Bernaziuk,

Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine,

Professor of the Department of Constitutional and International Law

Tavriya National University. VI Vernadsky (Kyiv, Ukraine),

e-mail: bern1979@ukr.net, ORCID: 0000-0002-2353-4836

Статтю присвячено висвітленню питань співвідношення ефективного способу судового захисту прав, свобод та інтересів особи та меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень. Доведено, що реалізація вимоги ефективності судового захисту прав та інтересів особи в адміністративному судочинстві безпосередньо пов'язана з вирішенням питання про межі дискреції суб'єктів владних повноважень.

На підставі аналізу практики Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини визначено допустимі межі втручання суду у дискреційні повноваження суб'єкта владних повноважень. Доведено, що з метою реалізації вимоги ефективності судового захисту суд під час розгляду та вирішення справи має вирішити питання, яке рішення ухвалити у випадку встановлення протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень: зобов'язати повторно розглянути, зокрема, подану особою заяву; зобов'язати повторно її розглянути з урахуванням висновків суду; зобов'язати суб'єктів прийняти конкретне рішення; встановити чи не встановити судовий контроль.

Автором обґрунтовано, що у національній судовій практиці та практиці Європейського суду з прав людини сформувалась сталий підхід, відповідно до якого втручання адміністративного суду у дискрецію конкретного

суб'єкта владних повноважень – це, скоріше, виняток, оскільки при цьому має місце підміна такого суб'єкта, визнання його «неспроможності або явної некомпетентності» тощо. Доведено, що завдання адміністративного судочинства полягає не у забезпеченні ефективності державного управління, а в гарантуванні дотримання вимог права, інакше може відбуватися порушення принципу розподілу влади.

На підставі аналізу національної судової практики визначено критерії, які впливають на обрання судом ефективного способу захисту прав шляхом задоволення позовних вимог про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії.

Ключові слова: ефективність, способи захисту порушеного права, адміністративне судочинство, дискреція, суб'єкт владних повноважень, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини.

The article is devoted to relationship between effective method of judicial protection of rights, freedoms and interests of the individual and the limits of administrative court interference in the discretion of the subjects of power. It is proved that the implementation of the requirement of effective judicial protection of the rights and interests of a person in administrative proceedings is directly related to resolving the issue of the limits of discretion of the subjects of power.

Based on the analysis of the case law of the Supreme Court and the case law of the European Court of Human Rights, the permissible limits of court interference in the discretionary powers of the subject of power have been determined. It is proved that in order to implement the requirement of effective judicial protection, the court during the consideration and resolution of the case must decide which decision to make in case of illegality of the decision, action or inaction of the authorities: to oblige to reconsider, in particular, the application; to oblige to reconsider it taking into account the conclusions of the court; oblige the subjects to make a specific decision; to establish or not to establish judicial control.

The author substantiates that in the national case law and the case law of the European Court of Human Rights a stable approach has been formed, according to which the intervention of the administrative court in the discretion of a particular subject of power is an exception, as there is a substitution of the subject his "failure" or obvious incompetence, etc. It is proved that the task of administrative justice is not to ensure the effectiveness of public administration, but to ensure compliance with the law, otherwise there may be a violation of the principle of separation of powers.

Based on the analysis of national case law, the criteria influencing the court's choice of an effective method of protection of rights by satisfying the claims on the obligation of the subject of power to take certain actions are identified.

Keywords: efficiency, ways to protect the violated right, administrative proceedings, discretion, subject of power, the Supreme Court, the European Court of Human Rights.

1. Вступ.

Вимога ефективності судового захисту прав та інтересів особи закріплена у Конституції України, низці міжнародних актів та також законів України.

Зокрема, Загальною декларацією прав людини передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8) [1].

У ст. 3 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права передбачено, що кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується, зокрема, забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні [2].

Таке право також закріплене у Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі – Конвенція), а саме – у ст. 13 визначено, що кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [3].

Доцільно також згадати, що відповідно до ч. 1 ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів [4].

У Конституції України вимога ефективності закріплена у низці статей, зокрема, ст. ст. 55, 124, 129 [5]. Ця вимога також безпосередньо закріплена у ст. ст. 2, 5, 9, 242, 245 Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) [6].

Отже, вимога ефективності судового захисту прав, свобод та інтересів особи, зокрема, в адміністративному судочинстві, є одним з елементів принципу верховенства права та обов'язково має враховуватися судами під час вибору засобів судового захисту. Водночас вибір конкретного способу захисту прав, свобод та інтересів особи, який відповідав би критеріям ефективності, є складним завданням, оскільки при цьому суд має одночасно вирішити, зокрема, таке неоднозначне питання, як межі судового втручання у дискрецію суб'єкта владних повноважень. Особливо це стосується випадків визнання судом протиправними рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень, коли, з метою забезпечення ефективного поновлення права особи, постає питання про необхідність одночасного зобов'язання судом цього суб'єкта прийняти певне рішення або вчинити дію.

З огляду на неоднозначне вирішення цього питання у національній судовій практиці виникає необхідність у проведенні наукового дослідження питання щодо співвідношення ефективного способу судового захисту прав, свобод та інтересів особи та меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень.

2. Літературний огляд.

У науковій літературі питання дискреції суб'єктів владних повноважень та визначення меж втручання суду у дискрецію досліджували такі науковці як В. Б. Авер'янов, О. А. Губська, А. Г. Гулик, О. Л. Жильцов, Ю. І. Цвіркун та ін. Окремі аспекти цієї проблематики також вивчалися автором цієї статті [7].

Водночас поза увагою науковців залишається низка невирішених питань наукового та практичного характеру, які потребують наукового дослідження, а саме: підстави та межі допустимого втручання адміністративного суду у дискреційні повноваження суб'єкта владних повноважень для забезпечення ефективного поновлення порушеного права особи у випадку встановлення протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень; критерії, які впливають на обрання судом ефективного способу захисту прав шляхом задоволення позовних вимог про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії та ін. Разом з тим, наукове обґрунтування цих питань є необхідним для підвищення ефективності судового захисту прав, свобод та інтересів особи в адміністративному судочинстві.

Крім того, перманентний розвиток судової практики потребує актуалізації наукових підходів до вирішення питання щодо меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єкта владних повноважень в аспекті забезпечення реалізації вимоги ефективного захисту прав, свобод та інтересів особи.

3. Мета та завдання дослідження.

Метою статті є визначення допустимих меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень з метою забезпечення ефективного судового захисту прав, свобод та інтересів особи. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: 1) визначити поняття та межі дискреції суб'єктів владних повноважень; 2) провести аналіз практики Верховного Суду (ВС) та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) і визначити на підставі цього аналізу сталий підхід щодо допустимості втручання суду в дискреційні повноваження суб'єктів владних повноважень; 3) з'ясувати критерії, які впливають на обрання судом ефективного способу захисту прав шляхом задоволення позовних вимог про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії.

4. Матеріали і методи

Методологічною основою цієї статті стала об'єктивно існуюча впорядкована система наукових методів (гносеологічний, логічний, евристичний, комунікативний, прогностичний тощо), а також принципи (антропологізму, актуальності, історичності, системності, об'єктивності, доступності викладу матеріалу, конструктивності тощо). При цьому відповідна методологія дослідження враховувала підхід до діалектики наукових досліджень та, в першу чергу, трьох основних законів діалектики (єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних показників у якісні, заперечення заперечення), а також забезпечувала використання всіх складових логічного методу (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування тощо).

Практичною основою цього дослідження є, зокрема, Конституція та закони України, міжнародні акти, судова практика ВС та ЄСПЛ, рішення Конституційного Суду України, рекомендації та висновки Комітету Міністрів Ради Європи.

5. Результати дослідження та їх обговорення

Досліджуючи проблему щодо меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень під час розгляду справи, необхідно врахувати, що адміністративний суд, зберігаючи самостійність і незалежність, діє не відособлено, а разом із законодавчою та виконавчою гілкою влади, які приймають власні рішення (обов'язкові до виконання), а також володіють гарантованою Конституцією та законами України власною незалежністю та компетентністю.

При цьому вимога щодо ефективності захисту прав та інтересів особи від порушень з боку суб'єктів владних повноважень не обмежується ефективністю правосуддя, оскільки стосується також ефективності діяльності всіх суб'єктів владних повноважень. Тобто, ефективність як вимога може бути застосована до: функціонування суду (судової системи); функціонування діяльності всіх інших суб'єктів владних повноважень (органів державної влади та органів місцевого самоврядування) в цілому; організація судового процесу у конкретній справі; функціонування системи виконання судового рішення.

В обґрунтування такої думки доцільно звернутися до окремих рішень Конституційного Суду України (КСУ). Зокрема, в абз. 1 п. 2 мотивувальної частини Рішення від 24 червня 1999 р. № 6-рп/99 КСУ зазначив, що гарантією недопущення узурпації державної влади є, зокрема, закріплені Конституцією України принципи здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (частина перша ст. 6), а також положення, згідно з яким органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [9].

Крім того, у пп. 3.3 п. 3 мотивувальної частини Рішення від 27 листопада 2008 р. у справі № 26-рп/2008 КСУ наголосив, що відповідно до ст. ст. 1, 3 Конституції України та принципів бюджетної системи (ст. 7 Бюджетного кодексу України [9]) держава не може довільно відмовлятися від взятих на себе фінансових зобов'язань, передбачених законами, іншими нормативно-правовими актами, а повинна діяти ефективно і відповідально в межах чинного бюджетного законодавства [10].

У цьому випадку найскладнішим для адміністративного суду є питання, яке рішення ухвалити у випадку встановлення протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень: зобов'язати повторно розглянути, зокрема, подану особою заяву про намір реалізувати своє право; зобов'язати повторно розглянути заяву з урахуванням висновків суду; зобов'язати суб'єкта прийняти конкретне рішення; встановити чи не встановити судовий контроль за виконанням судового рішення.

У рішеннях національних судів та ЄСПЛ з приводу меж втручання суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень склалась стала судова практика.

Насамперед, необхідно зазначити, що згідно з Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнятими Комітетом Міністрів 11 березня 1980 р. [11], під дискреційними повноваженнями слід розуміти повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто, коли

такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за даних обставин.

Дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти чи бездіяти, а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені у законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження варіанту вибору із будь-ким; дискреційне повноваження надається у спосіб його закріплення в оціночному понятті, відносно-визначеній нормі, альтернативній нормі або нормі із невизначеною гіпотезою; для позначення дискреційного повноваження законодавець використовує, зокрема, терміни «може», «має право», «за власної ініціативи», «дбає», «забезпечує», «веде діяльність», «встановлює», «визначає», «на свій розсуд» [12].

Вищезазначені висновки враховані ВС у низці постанов, зокрема, від 13 лютого 2018 р. у справі № 361/7567/15-а [13], від 20 березня 2018 р. у справі № 461/2579/17 [14], від 20 березня 2018 р. у справі № 820/4554/17 [15] та від 3 квітня 2018 р. у справі № 569/16681/16-а [16].

Правовою підставою для визначення меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень під час розгляду та вирішення справи, є ч. 3 та 4 ст. 245 КАС України. Відповідно до положень цієї статті у разі скасування нормативно-правового або індивідуального акта суд може зобов'язати суб'єкта владних повноважень вчинити необхідні дії з метою відновлення прав, свобод чи інтересів позивача, за захистом яких він звернувся до суду; у випадку, визначеному п. 4 ч. 2 цієї статті, суд може зобов'язати відповідача – суб'єкта владних повноважень прийняти рішення на користь позивача, якщо для його прийняття виконано всі умови, визначені законом, і прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд; у випадку, якщо прийняття рішення на користь позивача передбачає право суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд, суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання, щодо якого звернувся позивач, з урахуванням його правової оцінки, наданої судом у рішенні.

Отже, втручання адміністративного суду в дискрецію конкретного суб'єкта владних повноважень – це, скорше, виняток з правила (підміна такого суб'єкта, визнання його «неспроможності або явної некомпетентності» тощо).

Аналізуючи положення ст. 245 КАС України, зокрема, у постанові від 4 серпня 2020 р. у справі № 340/2074/19 [17], що стосувалася визнання незаконною бездіяльності виконавчого комітету міської ради та зобов'язання його укласти з позивачем договір пайової участі у розвитку інфраструктури міста, ВС дійшов висновку, що вказана норма визначає спосіб захисту, який складається з двох частин: а) констатуючої – суд визнає бездіяльність протиправною і б) зобов'язуючої – суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень вчинити певну дію або прийняти рішення.

З огляду на вищезазначене, ВС наголосив, що сама лише констатація протиправності бездіяльності не може ефективно захистити позивача, оскільки у такому разі можливість використання висновків суду може бути не виправдано ускладнене подальшими діями або бездіяльністю суб'єктів владних повноважень, оскільки їх врахування цілком залежить від відповідача; це не сумісно з критеріями ефективності судового захисту; визнаючи бездіяльність протиправною, суд повинен в силу закону застосувати і спонукаючий засіб впливу, зобов'язуючи відповідача виправити порушення у спосіб вчинення певної дії.

Відповідно до усталеної практики ВС стосовно дискреційних повноважень такими є повноваження суб'єкта владних повноважень обирати у конкретній ситуації конкретне рішення або дію між альтернативами, кожна з яких є правомірною.

Наприклад, справа № 0940/2394/18 стосувалася оскарження дій органу місцевого самоврядування, які полягали у прийнятті рішення про відмову у наданні гірничого відводу. У постанові від 11 лютого 2020 р. [18] ВС зазначив, що критеріями, які впливають на обрання судом ефективного способу захисту прав в межах вимог про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії, є встановлення судом додержання суб'єктом звернення усіх передбачених законом умов для отримання позитивного результату та наявність у суб'єкта владних повноважень права діяти при прийнятті рішення на власний розсуд, але у встановлених законом межах.

При цьому, колегія суддів зауважила, що приписи законодавства не звільняють орган місцевого самоврядування як суб'єкта розпорядження надрами від обов'язку навести відповідне мотивування прийнятого рішення у відповідності до встановленого законодавством порядку.

Таким чином, у разі, якщо суб'єкт владних повноважень використав надане йому законом право на прийняття певного рішення за наслідками звернення особи, але останнє визнане судом протиправним з огляду на його невідповідність чинному законодавству, при цьому суб'єктом звернення дотримано усіх визначених законом умов, то суд вправі зобов'язати суб'єкта владних повноважень прийняти певне рішення незалежно від доводів такого суб'єкта про дискреційність його прав у цій сфері.

На цій підставі ВС дійшов висновку, що адміністративний суд, за загальним правилом, не обмежений у виборі ефективного способу відновлення права особи, порушеного суб'єктом владних повноважень, і вправі обрати найоптимальніший або такий, що відповідає характеру такого порушення та враховує обставини конкретної справи.

Вирішуючи питання про межі втручання у дискрецію суб'єктів владних повноважень, ВС, крім іншого, взяв до уваги позицію Європейської комісії за демократію через право (Доповідь Венеціанської комісії № 512/2009 «Про верховенство права» (Venice Commission: the Rule of Law), що була прийнята на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 р.; п. п. 11, 12 та 45 [19]), яка виходить з того, що у першій половині XX ст. верховенство права стало надзвичайно спірною концепцією тому, що архітектори «держави загального добробуту» тлумачили заперечення дискреційних повноважень влади, як заперечення ним державного втручання. В умовах суспільства, що стає все складнішим, дискреція розглядається як необхідний чинник прийняття рішень. Від середини XX ст. досягнуто порозуміння між концепцією верховенства права та питанням дискреційних повноважень. Дискрецію як таку було сприйнято. Проте її слід обмежувати буквою та метою закону, яким повноваження надаються, а так само іншими елементами верховенства права, приміром, шляхом забезпечення кожному доступу до справедливих процедур у безсторонньому та незалежному суді та шляхом застосування закону послідовно і однаково до всіх і у спосіб, позбавлений свавільності та не позбавлений здорового глузду.

Комісія зауважила, що застосовуючи формулу «accordance to the law» («відповідність закону»), ЄСПЛ загалом вимагає лише того, щоб владна дія держави спиралася на юридичну норму, існуючий зв'язок між демократією та верховенством права гарантував те, що певні дискреційні повноваження держави щодо обмеження прав людини були визначені законом (рішення у справі «Iordachi and Others v. Moldova», заява № 25198/02, п. 39 [20]).

Також Комісія виходить з того, що потреба у визначеності не означає, що органу, який ухвалює рішення, не повинні надаватись дискреційні повноваження (де це необхідно) за умови наявності процедур, що унеможливають зловживання ними; у цьому контексті закон (a law), яким надаються дискреційні повноваження певному державному органу, повинен вказати чітко і зрозуміло на обсяг такої дискреції; не відповідатиме верховенству права, якщо надана законом виконавчій владі дискреція матиме характер необмеженої влади; отже, закон повинен вказати на обсяг будь-якої такої дискреції та на спосіб її здійснення із достатньою чіткістю, аби особа мала змогу відповідним чином захистити себе від свавільних дій влади.

З огляду на вищезазначене, ВС у постанові від 14 вересня 2021 р. у справі № 320/5007/20 дійшов висновку, що покладення на відповідача зобов'язання здійснити державну реєстрацію припинення права оренди третьої особи на земельну ділянку, на яку зареєстровано право власності за позивачем, не є втручанням у дискреційні повноваження суб'єкта владних повноважень, оскільки таке зобов'язання виникає у державного реєстратора у силу вимог ст. 30 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»; для цього виконано усі умови, визначені цією статтею, а саме – проведено державну реєстрацію права власності на земельну ділянку за позивачем, у договорі оренди визначено, що моментом його припинення є, зокрема, державна реєстрація права власності на таку земельну ділянку особою, яка має відповідне право.

Перевіряючи правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій ст. 245 КАС України щодо обрання ефективного способу захисту прав позивача у справі № П/811/968/18, ВС у постанові від 4 березня 2021 р. [21] вказав, що вищезазначений підхід, встановлений процесуальним законодавством, є прийнятним

не тільки при розгляді вимог про протиправну бездіяльність суб'єкта владних повноважень, але й у випадку розгляду вимог про зобов'язання вчинити дії після скасування його адміністративного акта.

Подібні висновки містяться у постанові ВС від 1 березня 2018 р. у справі № 820/4210/16 [22], що стосувалась оскарження рішення Атестаційної комісії Головного управління Національної поліції, яким позивача визнано таким, що не відповідає займаній посаді і підлягає звільненню зі служби в поліції через службову невідповідність, та прийнятого на підставі цього рішення наказу Головного управління Національної поліції про звільнення позивача в запас.

Переглядаючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій у касаційному порядку, ВС погодився з висновками судів про те, що зобов'язання відповідача поновити позивача на посаді внаслідок визнання протиправним та скасування спірних рішень суб'єкта владних повноважень, не є втручанням у дискрецію відповідача, оскільки в ході судового розгляду встановлено неправомірність дій відповідачів щодо проведення атестації стосовно позивача, а тому вищезазначене рішення підлягає обов'язковому скасуванню без надання правової оцінки висновкам, викладеним у ньому.

Крім того, у постанові від 20 грудня 2018 р. у справі № 524/3878/16-а [23], в якій позивач просив зобов'язати управління Пенсійного фонду України зробити перерахунок призначеної йому пенсії за віком з урахуванням вимог, передбачених ст. ст. 27, 40, 42 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», ВС зазначив, що ефективний засіб правового захисту можливий за наявності двох обов'язкових умов: забезпечення поновлення порушеного права і одержання особою бажаного результату.

У цій справі суд апеляційної інстанції, частково задовольняючи апеляційну скаргу відповідача та, скасовуючи рішення суду першої інстанції, ухвалив рішення про часткове задоволення позову, а саме: визнав протиправним і скасував розпорядження управління Пенсійного фонду України про перерахунок пенсії позивачу з додатковим урахуванням періоду роботи з 1 вересня 2013 р. по 31 грудня 2013 р.; в іншій частині позовних вимог відмовив.

Перевіряючи правильність застосування норм матеріального права та дотримання норм процесуального права судом апеляції інстанції, ВС звернув увагу на те, що, вийшовши за межі позовних вимог, апеляційний суд, не обґрунтував необхідність захисту порушеного права позивача у обраний судом спосіб, оскільки не навів жодного аргументу, яким чином, внаслідок такого способу захисту для позивача буде досягнуто «бажаного результату» судового захисту, який, на думку позивача, полягає, виключно, в зобов'язанні відповідача провести перерахунок пенсії за віком з урахуванням вимог, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Вищерозглянуті правові позиції, головним чином, свідчили на користь можливості суду втрутитися у дискрецію суб'єктів владних повноважень у порядку ст. 245 КАС України, однак, за виключних обставин, за умови визнання протиправним рішення, дії або бездіяльності суб'єктів владних повноважень та за умови встановлення судами виконання особою усіх умов, визначених законом, для зобов'язання суб'єктів владних повноважень прийняти конкретне рішення або вчинити певну дію і прийняття такого рішення або вчинення дії не передбачає права суб'єктів владних повноважень діяти на власний розсуд.

Досліджуючи питання щодо можливості втручання суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень в аспекті забезпечення ефективного судового захисту порушених прав, необхідно звернути увагу на справу № 420/6019/19, яка стосувалася реалізації житлових прав осіб шляхом прийняття різними суб'єктами владних повноважень рішення про передачу/прийняття будинку до комунальної власності.

Розглядаючи цю справу, ВС у постанові від 18 травня 2021 р. дійшов висновку про те, що ухвалення остаточного рішення, спрямованого на забезпечення права позивачів на житло, є результатом певної правової процедури. Вчинення дій суб'єктами владних повноважень у межах цієї процедури є взаємопов'язаними, послідовними і спрямовані на досягнення результату у вигляді отримання позивачами житла. У світлі вимог ч. 2 ст. 19 Конституції України дотримання відповідним органом встановленої законом процедури є обов'язковим. При цьому органи місцевого самоврядування – відповідні ради та виконавчі комітети у зазначеній процедурі також мають здійснити певні дії, спрямовані на прийняття відповідного об'єкта нерухомого майна до комунальної власності.

На цій підставі ВС погодився із судом апеляційної інстанції про наявність підстав для часткового задоволення позову, а саме – зобов'язання відповідачів вжити заходи, передбачені приписами п. 51 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. ст. 4-1, 6, 7 Закону України «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності», направлені на виконання вимог чинного законодавства щодо прийняття у комунальну власність житлового будинку (гуртожитку), оскільки обраний судом спосіб захисту прав позивачів є ефективним та таким, що спрямований на захист житлових прав позивачів, які не можуть бути реалізовані через протиправну бездіяльність зі сторони відповідачів, зокрема: неприйняття рішення про передачу об'єкта з державної до комунальної власності, ненадання згоди на прийняття гуртожитку у комунальну власність та нездійснення інших заходів, спрямованих на виконання вимог чинного законодавства щодо прийняття у комунальну власність житлового будинку (гуртожитку) [24].

Водночас, при вирішенні деяких категорій справ, зважаючи на спеціальний, визначений законом, спосіб захисту прав позивача у таких спорах, ВС наголошує, що втручання у дискрецію суб'єктів владних повноважень, за загальним правилом, не допускається. Такі спори виникають, зокрема, у земельних правовідносинах, а також у сфері благоустрою та містобудівної діяльності.

Наприклад, у справі № 361/7567/15-а оцінювалася правомірність постанови головного інспектора Державної архітектурно-будівельної інспекції України (далі – ДАБІ України), якою позивача притягнуто до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 96 КУпАП. Суди у цій справі позов задовольнили: визнали протиправною та скасували постанову про притягнення до відповідальності та закрили провадження у справі про адміністративне правопорушення за ч. 1 ст. 96 КУпАП.

Однак, у постанові від 13 лютого 2018 р. [25] ВС наголосив, що завдання адміністративного судочинства полягає не у забезпеченні ефективності державного управління, а в гарантуванні дотримання вимог законодавства, інакше було б порушено принцип розподілу влади; принцип розподілу влади заперечує надання адміністративному суду адміністративно-дискреційних повноважень; єдиним критерієм здійснення правосуддя є право, тому завданням адміністративного судочинства завжди є контроль легальності; перевірка доцільності переступає компетенцію адміністративного суду і виходить за межі адміністративного судочинства.

З огляду на положення КАС України щодо компетенції адміністративного суду, ВС у цій постанові дійшов висновку, що суд не може підміняти інший орган державної влади та перебирати на себе повноваження щодо вирішення питань, які законодавством віднесені до компетенції цього органу, а тому скасував рішення судів попередніх інстанцій у частині закриття провадження у справі про адміністративне правопорушення.

З цього приводу у постанові від 6 листопада 2019 р. у справі № 509/1350/17 [26], в якій оскаржувалась відмова органу місцевого самоврядування у наданні особі дозволу на розроблення проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки для ведення особистого селянського господарства, Велика Палата Верховного Суду (ВП ВС), оцінюючи ефективність обраного судом способу захисту (зобов'язання відповідача повторно розглянути заяву), зазначила, що оцінка правомірності відмови у наданні дозволу на розробку проєкту землеустрою стосувалася лише тих мотивів, які наведені відповідачем в оскаржуваному рішенні; суди не досліджували у повній мірі, чи ці мотиви є вичерпними і чи дотримано позивачем усіх інших умов для отримання ним такого дозволу.

Отже, як зазначила ВП ВС, належним (ефективним) способом захисту та відновлення прав позивача у цій справі буде зобов'язання відповідача повторно розглянути відповідну заяву позивача про надання йому дозволу на розробку проєкту землеустрою.

Зазначена правова позиція враховані також ВС під час ухвалення постанови від 22 жовтня 2020 р. у справі № 823/105/18 [27], предметом спору якої було, зокрема, зобов'язання Головного управління Держгеокадастру прийняти рішення та затвердити проєкт землеустрою щодо відведення фізичній особі земельної ділянки із земель сільськогосподарського призначення державної власності та передати цю ділянку у власність позивачу.

У цій справі ВС дійшов висновку, що оскільки судами попередніх інстанцій не встановлено, що відповідачем здійснювалась перевірка поданого позивачем проєкту землеустрою в частині дотримання порядку його

погодження, передбаченого ст. 186-1 Земельного кодексу України, суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку, що належним способом захисту прав позивача буде саме повторний розгляд відповідачем заяви особи про затвердження проєкту землеустрою щодо відведення їй у власність земельної ділянки сільськогосподарського призначення.

Крім того, ухвалюючи постанову від 28 травня 2020 р. у справі № 819/654/17 [28], яка також стосувалася правомірності відмови органу місцевого самоврядування у наданні дозволу на розроблення проєкту землеустрою щодо відведення фізичній особі земельної ділянки, ВС зазначив, що, за загальним правилом, застосування такого способу захисту прав та інтересів позивача як зобов'язання уповноваженого органу прийняти конкретне рішення про надання дозволу на розробку проєкту землеустрою щодо відведення земельної ділянки, є правильним, коли уповноважений орган розглянув клопотання заявника та прийняв рішення, яким протиправно відмовив в його задоволенні. З іншого боку, у суду відсутні підстави для зобов'язання відповідача надати дозвіл на розробку проєкту землеустрою (прийняти рішення такого змісту), якщо уповноважений орган не прийняв жодного рішення з числа тих, які він повинен був ухвалити за законом і немає обґрунтованих сумнівів вважати, що він надасть дозвіл, розглянувши заяву повторно.

Окрему категорію справ, у яких ВС вирішував питання про межі втручання суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень, складають справи про застосування принципу мовчазної згоди у спорах, що виникають між суб'єктами господарювання та суб'єктами владних повноважень щодо неприйняття жодного рішення за заявою про надання або продовження дії документа дозвільного характеру.

Наприклад, у постанові від 26 червня 2018 р. у справі № 826/2810/17 ВС сформулював правовий висновок про те, що закріплені у законодавстві гарантії прав суб'єктів приватного права (зокрема, можливість застосування принципу мовчазної згоди), не повинні використовуватися для легалізації триваючого правопорушення або здійснення незаконної діяльності; принцип мовчазної згоди може бути застосовано за умови, якщо суб'єктом господарювання дотримані всі вимоги законодавства, а у суб'єкта владних повноважень відсутня альтернатива у прийнятті або не прийнятті позитивного рішення за зверненням такого суб'єкта господарювання.

Розглядаючи цю справу, ВС дійшов висновку, що за обставин, встановлених у цій справі, відсутні підстави для застосування принципу мовчазної згоди.

Інша справа № 560/602/19 стосувалась продовження строку дії спеціального дозволу на користування надрами. У постанові від 22 липня 2021 р. у справі № 560/602/19 [29], на підставі аналізу ч. 6 ст. 4-1 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» [30], яка закріплює принцип мовчазної згоди, ВС дійшов висновку, що принцип мовчазної згоди – принцип, згідно з яким суб'єкт господарювання набуває право на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності без отримання відповідного документа дозвільного характеру, за умови якщо суб'єктом господарювання або уповноваженою ним особою подано в установленому порядку заяву та документи в повному обсязі, але у встановлений законом строк документ дозвільного характеру або рішення про відмову у його видачі не видано або не направлено; застосування принципу мовчазної згоди можливе лише за умови подання суб'єктом господарювання заяви і документів до органу, який видає дозвіл, у повному обсязі та в установленому порядку.

Водночас, вирішуючи цю справу, ВС дійшов висновку, що за відсутності правових підстав для відмови у продовженні спеціального дозволу на користування надрами ефективним способом відновлення порушеного права буде зобов'язання Держгеонадра прийняти рішення у формі наказу про продовження спеціального дозволу на користування надрами.

Натомість у постанові ВС у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду від 17 березня 2021 р. у справі № 826/9746/17 [31], предметом спору у якій було застосування мовчазної згоди при вирішенні питання про надання дозволу на розміщення зовнішньої реклами, суд сформулював правовий висновок, відповідно до якого дозволу на розміщення зовнішньої реклами у місті Києві надає Київська міська державна адміністрація і саме вона є належним дозвільним органом у розумінні ст. 4 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»; Київська міська державна адміністрація не має права делегувати свої повноваження, визначені

законом, іншим органам; рішення про надання дозволу або відмову у його наданні повинна ухвалювати саме Київська міська державна адміністрація.

Важливий висновок у питанні щодо меж втручання адміністративного суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень міститься у постанові ВС від 28 листопада 2019 р. у справі № 2340/3933/18 [32]. У цій справі позивач вимагав не тільки визнати протиправним та скасувати акти Головного управління Національної поліції з розслідування нещасного випадку, за висновком якого, такий випадок стався в період проходження служби і не пов'язаний з виконанням службових обов'язків, але й зобов'язати Головне управління Національної поліції провести нове розслідування нещасного випадку та скласти за його результатами акти, з урахуванням правової оцінки, наданої судом у рішенні, а саме: за висновком яких нещасний випадок трапився в період проходження служби і пов'язаний із виконанням службових обов'язків.

Суди першої та апеляційної інстанцій задовольнили позовні вимоги у повному обсязі. ВС, переглядаючи цю справу у касаційному порядку, погодився з такими висновками судів та зазначив, що спосіб відновлення порушеного права має бути ефективним та таким, який виключає подальші протиправні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, а у випадку невиконання, або неналежного виконання рішення не виникала б необхідність повторного звернення до суду, а здійснювалося примусове виконання рішення. Отже суд повинен відновлювати порушене право шляхом зобов'язання суб'єкта владних повноважень, у тому числі колегіального органу, прийняти конкретне рішення, якщо відмова визнана неправомірною, а інших підстав для відмови не вбачається.

Стала практика стосовно визначення меж втручання судів у дискрецію суб'єктів владних повноважень в аспекті вирішення питання про ефективність судового захисту прав та інтересів особи склалася у рішеннях ЄСПЛ.

Зокрема, стосовно судового контролю за дискреційними адміністративними актами ЄСПЛ виробив позицію, відповідно до якої, за загальним правилом, національні суди повинні утриматися від перевірки обґрунтованості таких актів, однак все ж суди мають проконтролювати, чи не є викладені у них висновки адміністративних органів щодо обставин у справі довільними та нераціональними, непідтвердженими доказами або ж такими, що є помилковими щодо фактів; у будь-якому разі суди повинні дослідити такі акти, якщо їх об'єктивність та обґрунтованість є ключовим питанням правового спору (рішення у справах «Druzstevni Zalozna Pria and others v. the Czech Republic», заява № 72034/01, п. 111 [33]; «Sigma Radio Television Ltd. v. Cyprus», заяви № 32181/04 та № 35122/05, п. п. 156-157 [34]; «Bryan v. the United Kingdom», заява № 19178/91, п. 44 [35] та «Putter v. Bulgaria», заява № 38780/02, п. п. 47-56 [36]).

Тобто, суб'єкт владних повноважень повинен мотивувати своє рішення (висновок) і суд має право контролювати обґрунтованість такого рішення, тобто наведення суб'єктом владних повноважень доказів на підтвердження обставин, які вважає встановленими; ненадання таких доказів є підставою для визнання рішення суб'єкта владних повноважень необґрунтованим, а, відтак, - протиправним.

У п. п. 55 та 56 рішення у справі «Klass and others v. Germany» (заява № 5029/71) [37] Суд наголосив, що із принципу верховенства права слідує, зокрема, що втручання органів виконавчої влади у права людини має підлягати ефективному нагляду, який, як правило, повинна забезпечувати судова влада; щонайменше це має бути судовий нагляд, який найкращим чином забезпечує гарантії незалежності, безсторонності та належної правової процедури у сфері, яка надає, в окремих справах, такі великі можливості для зловживань, що можуть призводити до шкідливих наслідків для демократичного суспільства загалом.

ЄСПЛ також виснував, що згідно з принципом верховенства права ефективний судовий контроль за діяльністю виконавчої влади є одним з основоположних принципів демократичного суспільства (рішення у справах «Brogan and others v. the United Kingdom», заяви № 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85, п. п. 58-61 [38] та «Altay v. Turkey», заява № 11236/09, п. 55 [39]).

У рішеннях ЄСПЛ склалася практика, яка підтверджує, що дискреційні повноваження не повинні використовуватися свавільно, а суд повинен контролювати рішення, прийняті на підставі реалізації дискреційних повноважень, максимально ефективно (рішення у справі «Hasan and Chaush v. Bulgaria», заява № 30985/96, п. 145 [40]).

Враховуючи висновки ЄСПЛ, висловлені у рішенні у справі «Jesus v. Lithuania» (заява № 34578/97, п. 62) [41], ВС у рішеннях, зокрема, від 16 жовтня 2018 р. у справі № 9901/637/18 [42], від 26 травня 2020 р. у справі № 9901/641/18 [43], від 17 липня 2020 р. у справі № 9901/135/19 [44] та від 23 грудня 2020 р. у справі № 9901/720/18 [45], зауважив, що законність, пропорційність, обмеження дискреції, добросовісність (дотримання суб'єктом владних повноважень законної мети) і процедурні гарантії є тими законодавчими інструментами, які мають забезпечити захист особи від державного свавілля; захист від свавілля становить сполучну ланку між Конвенцією і принципом верховенства права.

Крім того, відповідно до практики ЄСПЛ (рішення у справі «Olsson v. Sweden», заява № 10465/83, п. п. 60-63 [46]) запорукою правильного застосування дискреційних повноважень є високий рівень правової культури державних службовців; обсяг таких повноважень суб'єкта владних повноважень повинен мати чіткі межі застосування; рішення органу влади має бути визнано протиправним у разі, коли істотність порушення процедури потягнуло його неправильність, а за наявності правової можливості (якщо ідеться про прийняття органом одного з двох рішень, надати чи ні певну можливість здійснювати певні дії) суд зобов'язаний відновити порушене право шляхом зобов'язання суб'єкта владних повноважень прийняти конкретне рішення про надання можливості, якщо відмова визнана неправомірною, а інших підстав для відмови не вбачається. Аналогічний підхід має бути застосований і в разі, коли має місце протиправна бездіяльність органу влади щодо неприйняття відповідного рішення у відносинах, коли обставини свідчать про наявність всіх підстав для його прийняття [47; 48].

Також доцільно згадати рішення у справі «Рисовський проти України» (заява № 29979/04, п. п. 70-71) [49], в якому ЄСПЛ підкреслив особливу важливість принципу «належного урядування», який передбачає, що у разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб (див. рішення у справах «Beyeler v. Italy», заява № 33202/96, п. 120 [50]; «Oneryildiz v. Turkey», заява № 48939/99, п. 128 [51]; «Megadat.com S.r.l. v. Moldova», заява № 21151/04, п. 72 [52] та «Moskal v. Poland», заява № 10373/05, п. 51 [53]).

Державні органи, які не впроваджують або не дотримуються своїх власних процедур, не повинні мати можливість отримувати вигоду від своїх протиправних дій або уникати виконання своїх обов'язків (рішення у справі «Lelas v. Croatia», заява № 55555/08, п. 74 [54]); ризик будь-якої помилки державного органу повинен покладатися на саму державу, а помилки не можуть виправлятися за рахунок осіб, яких вони стосуються (див., серед інших джерел, *mutatis mutandis*, рішення у справах «Pincova and Pine v. the Czech Republic», заява № 45092/07, п. 58 [55]; «Gashi v. Croatia», заява № 32457/05, п. 40 [56] та «Trgo v. Croatia», заява № 35298/04, п. 67 [57]).

Отже, відповідно до сталої практики ЄСПЛ предметом судової перевірки під час надання правової оцінки рішення, дії або бездіяльності суб'єкта владних повноважень має бути, зокрема, дотримання останнім усіх складових принципу належного урядування [7, с. 194].

Висновки

1. Під час вибору способу захисту прав, свобод та інтересів особи в адміністративному судочинстві, який відповідав би критеріям ефективності, у суду можуть виникати певні непрості завдання, оскільки він має вирішити таке складне питання матеріального і процесуального права як межі втручання суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень, а саме, яке рішення ухвалити у випадку встановлення протиправності рішення, дії чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень: зобов'язати повторно розглянути, зокрема, подану особою заяву; зобов'язати повторно її розглянути з урахуванням висновків суду; зобов'язати суб'єктів прийняти конкретне рішення; встановити чи не встановити судовий контроль.

2. За загальним правилом, втручання адміністративного суду в дискрецію конкретного суб'єкта владних повноважень – це, скоріше, виняток (підміна такого суб'єкта, визнання його «неспроможності або явної некомпетентності» тощо); завдання адміністративного судочинства полягає не у забезпеченні ефективності державного управління, а в гарантуванні дотримання вимог права, інакше може відбуватися порушення принципу розподілу влади; принцип розподілу влади, за своєю природою, заперечує можливість привласнення адміністративним судом дискреційних повноважень адміністративного органу, оскільки єдиним

критерієм здійснення правосуддя є право, тому завданням адміністративного судочинства, у першу чергу, є контроль законності діяльності суб'єктів владних повноважень; перевірка доцільності, за загальним правилом, знаходиться поза компетенцією адміністративного суду і виходить за межі адміністративного судочинства.

3. Відповідно до усталеної судової практики ЄСПЛ у виключних випадках втручання суду у дискрецію суб'єктів владних повноважень може мати місце, якщо: суд не може ефективно захистити права позивача, оскільки у такому разі виконання судового рішення може бути невинновано ускладнене діями або подальшою бездіяльністю органів влади, а врахування висновків суду цілковито залежить від відповідача; визнаючи бездіяльність протиправною, суд повинен в силу закону застосувати і спонукаючий засіб впливу, зобов'язуючи відповідача виправити порушення у спосіб вчинення визначених судом конкретних дій.

4. У національній судовій практиці склалась стала правова позиція, відповідно до якої критеріями, які впливають на обрання судом ефективного способу захисту прав шляхом задоволення позовних вимог про зобов'язання суб'єкта владних повноважень вчинити певні дії, є: 1) встановлення судом наявності у суб'єкта владних повноважень права діяти при прийнятті рішення на власний розсуд, але у встановлених законом межах; 2) суб'єкт владних повноважень використав надане йому законом право на прийняття певного рішення за наслідками звернення особи, але останнє визнане судом протиправним з огляду на його невідповідність чинному, за загальним правилом, на момент виникнення спірних правовідносин законодавству; 3) встановлення судами виконання особою усіх умов, визначених законом, для зобов'язання суб'єкта владних повноважень прийняти конкретне рішення або вчинити певну дію; 4) прийняття такого рішення або вчинення дії не передбачає за законом права суб'єкта владних повноважень діяти виключно на власний розсуд.

5. У рішеннях ЄСПЛ сформувалась стала практика стосовно визначення меж втручання судів у дискрецію суб'єктів владних повноважень в аспекті вирішення питання про ефективність судового захисту прав, свобод та інтересів особи, відповідно до якої: національні суди повинні утриматися від перевірки обґрунтованості таких актів, однак все ж суди мають проконтролювати, чи не є викладені у них висновки адміністративних органів щодо обставин у справі довільними та нераціональними, непідтвердженими доказами або ж такими, що є помилковими щодо фактів; у будь-якому разі суди повинні дослідити такі акти, якщо їх об'єктивність та обґрунтованість є ключовим питанням правового спору; із принципу верховенства права слідує, зокрема, що втручання органів виконавчої влади у права людини має підлягати ефективному нагляду, який, як правило, повинна забезпечувати судова влада; щонайменше це має бути судовий нагляд, який найкращим чином забезпечує гарантії незалежності, безсторонності та належної правової процедури; у сфері, яка надає суб'єкту влади, в окремих справах, великі можливості для зловживань, що можуть призводити до шкідливих наслідків для демократичного суспільства загалом. дискреційні повноваження не повинні використовуватися свавільно, а суд повинен контролювати рішення, прийняті на підставі реалізації дискреційних повноважень, максимально ефективно; ефективність рішень національних судів визначається їх вмотивованістю, зрозумілістю для учасників справ та чіткою структурованістю; рішення має бути ухвалено в розумні строки, бути ефективно сформульованим, а також бути таким, яке можна ефективно виконати на користь сторони, що виграла справу.

Література

Загальна декларація прав людини: міжнародний документ від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: міжнародний документ від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: міжнародний документ від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

Берназюк Я.О. Принцип належного урядування (good governance): національна та європейська судова практика. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2021. Вип. 64. С. 189-197.

Рішення Конституційного Суду України від 24.06.1999 № 6-пп/99. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99#Text>.

Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

Рішення Конституційного Суду України від 27.11.2008 № 26-пп/2008. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-08#Text>.

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнята Комітетом Міністрів 11 березня 1980 року на 316-й нараді заступників міністрів: Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. автор упорядник В. П. Тимошук. К. : Факт, 2003. С. 469-479.

Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. 2018. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018.

Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2018 року у справі № 361/7567/15-а. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72288021>.

Постанова Верховного Суду від 20 березня 2018 року у справі № 461/2579/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72899434>.

Постанова Верховного Суду від 20 березня 2018 року у справі № 820/4554/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73486912>.

Постанова Верховного Суду від 03 квітня 2018 року у справі № 569/16681/16-а. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73195173>.

Постанова Верховного Суду від 4 серпня 2020 р. у справі № 340/2074/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90755073>.

Постанова Верховного Суду від 11 лютого 2020 року у справі № 0940/2394/18. URL : <http://reestr.court.gov.ua/Review/87902555>.

Про верховенство права: доповідь Венеціанської комісії № 512/2009, прийнята на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 року. URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).

Case of Iordachi and Others v. Moldova: decision of the European Court of Human Rights, 10.02.2009, № 25198/02. URL : [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:\[%22Case%20of%20Iordachi%20and%20Others%20v.%20Moldova%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-91245%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22fulltext%22:[%22Case%20of%20Iordachi%20and%20Others%20v.%20Moldova%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-91245%22]}).

Постанова Верховного Суду від 4 березня 2021 р. у справі № П/811/968/18. URL : <http://reestr.court.gov.ua/Review/95364085>.

Постанова Верховного Суду від 1 березня 2018 р. у справі № 820/4210/16. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72531891>

Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2018 р. у справі № 524/3878/16-а. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78771236>.

Постанова Верховного Суду від 18 травня 2021 р. у справі № 420/6019/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97076116>.

Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2018 р. у справі № 361/7567/15-а. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72288021>.

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 листопада 2019 р. у справі № 509/1350/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85679209>.

Постанова Верховного Суду від 22 жовтня 2020 р. у справі № 823/105/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92385001>.

Постанова Верховного Суду від 28 травня 2020 р. у справі № 819/654/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89488860>.

Постанова Верховного Суду від 22 липня 2021 р. у справі № 560/602/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98493418>.

Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності Закон України від 06.09.2005 № 2806-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text>.

Постанова Верховного Суду у складі Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду від 17 березня 2021 р. у справі № 826/9746/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95616086>.

Постанова Верховного Суду від 28 листопада 2019 р. у справі № 2340/3933/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86000044>.

Case of Druzstevni Zalozna Pria and others v. the Czech Republic: decision of the European Court of Human Rights, 31.07.2008, № 72034/01. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Druzstevni%20Zalozna%20Pria%20and%20others%20v.%20the%20Czech%20Republic%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.

Case of Sigma Radio Television Ltd. v. Cyprus: decision of the European Court of Human Rights, 21.07.2011, № 32181/04 and № 35122/05. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Sigma%20Radio%20Television%20Ltd.%20v.%20Cyprus%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-105766%22%5D%7D>.

Case of Bryan v. the United Kingdom: decision of the European Court of Human Rights, 22.11.1995, № 19178/91. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Bryan%20v.%20the%20United%20Kingdom%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-164347%22%5D%7D>.

Case of Putter v. Bulgaria: decision of the European Court of Human Rights, 02.12.2010, № 38780/02. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Putter%20v.%20Bulgaria%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-101950%22%5D%7D>.

Case of Klass and others v. Germany: decision of the European Court of Human Rights, 06.09.1978, № 5029/71. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Klass%20and%20others%20v.%20Germany%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.

Case of Brogan and others v. the United Kingdom: decision of the European Court of Human Rights, 29.11.1988, № № 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Brogan%20and%20others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.

Case of Altay v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 09.07.2019, № 11236/09. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-12438%22%5D%7D>.

Case of Hasan and Chaush v. Bulgaria: decision of the European Court of Human Rights, 26.10.2000, № 30985/96. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Hasan%20and%20Chaush%20v.%20Bulgaria%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58921%22%5D%7D>.

Case of Jesus v. Lithuania: decision of the European Court of Human Rights, 31.07.2000, № 34578/97. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%2234578%2F97%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22%3A%222001-58781%22%7D>).

Рішення Верховного Суду від 16 жовтня 2018 р. у справі № 9901/637/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77361545>.

Рішення Верховного Суду від 26 травня 2020 р. у справі № 9901/641/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89488807>.

Рішення Верховного Суду від 17 липня 2020 р. у справі № 9901/135/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90628160>.

Рішення Верховного Суду від 23 грудня 2020 р. у справі № 9901/720/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93792160>.

Case of Olsson v. Sweden: decision of the European Court of Human Rights, 24.03.1988, № 10465/83. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Olsson%20v.%20Sweden%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%222GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22%3A%222001-57548%22%7D>}/

Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2019 р. у справі № 818/1903/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80197919>.

Постанова Верховного Суду від 5 березня 2019 р. у справі № 818/1817/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80269038>.

Рішення у справі Рисовський проти України: Рішення європейського суду з прав людини від 21.01.2012, заява № 29979/04. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text.

Case of Beyeler v. Italy: decision of the European Court of Human Rights, 05.01.2000, № 33202/96. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Beyeler%20v.%20Italy%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22%3A%222001-58832%22%7D>}.

Case of Oneryildiz v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 30.11.2004, № 48939/99. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Oneryildiz%20v.%20Turkey%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22%3A%222001-67614%22%7D>}.

Case of Megadat.com S.r.l. v. Moldova: decision of the European Court of Human Rights, 11.05.2011, № 21151/04. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Megadat.com%20S.r.l.%20v.%20Moldova%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22%3A%222001-144491%22%7D>}.

Case of Moskal v. Poland: decision of the European Court of Human Rights, 01.03.2010, № 10373/05. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Moskal%20v.%20Poland%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22%3A%222001-94009%22%7D>}.

Case of Lelas v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 20.05.2010, № 55555/08. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Lelas%20v.%20Croatia%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D>}.

Case of Pincova and Pine v. the Czech Republic: decision of the European Court of Human Rights, 12.11.2013, № 45092/07. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Pincova%20and%20Pine%20v.%20the%20Czech%20Republic%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D>}.

Case of Gashi v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 13.12.2007, № 32457/05. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Gashi%20v.%20Croatia%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D>}.

Case of Trgo v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 11.06.2009, № 35298/04. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22%3A%22Trgo%20v.%20Croatia%22%2C%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%7D>}.

Список використаних джерел

1. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: mizhnarodnyi dokument vid 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava: mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
3. Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: mizhnarodnyi dokument vid 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava: mizhnarodnyi dokument vid 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
5. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
7. Bernaziuk Ian. Pryntsyp nalezhnogo uriaduvannia (good governance): natsionalna ta yevropeiska sudova praktyka. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo. 2021. Vyp. 64. S. 189-197.
8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 24.06.1999 № 6-rp/99. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-99#Text>.
9. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
10. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 27.11.2008 № 26-rp/2008. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v026p710-08#Text>.
11. Rekomendatsiia Komitetu Ministriv Rady Yevropy № R(80)2 stosovno zdiisnennia administratyvnykh orhanamy vlady dyskretsiiynykh povnovazhen, pryiniata Komitetom Ministriv 11 bereznia 1980 roku na 316-y naradi zastupnykiv ministriv: Administratyvna protsedura ta administratyvni posluhy. Zarubizhnyi dosvid i propozytsii dlia Ukrainy. avtor uporiadnyk V. P. Tymoshuk. K. : Fakt, 2003. S. 469-479.
12. Naukovyi vysnovok shchodo mezh dyskretsiiinoho povnovazhennia subiekta vladnykh povnovazhen ta sudovoho kontroliu za yoho realizatsiieiu. Ofitsiinyi veb-sait Verkhovnoho Sudu. 2018. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_visnovok_01_03_2018.
13. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 13 liutoho 2018 roku u spravi № 361/7567/15-a. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72288021>.
14. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 bereznia 2018 roku u spravi № 461/2579/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72899434>.
15. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 bereznia 2018 roku u spravi № 820/4554/17. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73486912>.
16. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 03 kvitnia 2018 roku u spravi № 569/16681/16-a. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73195173>.
17. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 4 serpnia 2020 r. u spravi № 340/2074/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90755073>.
18. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 11 liutoho 2020 roku u spravi № 0940/2394/18. URL : <http://reestr.court.gov.ua/Review/87902555>.
19. Pro verkhovenstvo prava: dopovid Venetsianskoi komisii № 512/2009, pryiniata na 86-mu plenarnomu zasidanni 25-26 bereznia 2011 roku. URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).
20. Case of Iordachi and Others v. Moldova: decision of the European Court of Human Rights, 10.02.2009, № 25198/02. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Case%20of%20Iordachi%20and%20Others%20v.%20Moldova%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-91245%22%5D%7D>.
21. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 4 bereznia 2021 r. u spravi № P/811/968/18. URL : <http://reestr.court.gov.ua/Review/95364085>.
22. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 1 bereznia 2018 r. u spravi № 820/4210/16. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72531891>.
23. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 hrudnia 2018 r. u spravi № 524/3878/16-a. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78771236>.

24. 24.Postanova Verkhovnoho Sudu vid 18 travnia 2021 r. u spravi № 420/6019/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97076116>.
25. 25.Postanova Verkhovnoho Sudu vid 13 liutoho 2018 r. u spravi № 361/7567/15-a. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72288021>.
26. 26.Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 6 lystopada 2019 r. u spravi № 509/1350/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85679209>.
27. 27.Postanova Verkhovnoho Sudu vid 22 zhovtnia 2020 r. u spravi № 823/105/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92385001>.
28. 28. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 28 travnia 2020 r. u spravi № 819/654/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89488860>.
29. 29.Postanova Verkhovnoho Sudu vid 22 lypnia 2021 r. u spravi № 560/602/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98493418>.
30. 30.Pro dozvilnu systemu u sferi hospodarskoi diialnosti6 Zakon Ukrainy vid 06.09.2005 № 2806-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text>.
31. 31.Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi Sudovoi palaty z rozghliadu sprav shchodo zakhystu sotsialnykh prav Kasatsiinoho administratyvnoho sudu vid 17 bereznia 2021 r. u spravi № 826/9746/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95616086>.
32. 32.Postanova Verkhovnoho Sudu vid 28 lystopada 2019 r. u spravi № 2340/3933/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86000044>.
33. 33.Case of Druzstevni Zalozna Pria and others v. the Czech Republic: decision of the European Court of Human Rights, 31.07.2008, № 72034/01. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Druzstevni%20Zalozna%20Pria%20and%20others%20v.%20the%20Czech%20Republic%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>.
34. 34.Case of Sigma Radio Television Ltd. v. Cyprus: decision of the European Court of Human Rights, 21.07.2011, № 32181/04 and № 35122/05. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Sigma%20Radio%20Television%20Ltd.%20v.%20Cyprus%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-105766%22%5D%7D>.
35. 35.Case of Bryan v. the United Kingdom: decision of the European Court of Human Rights, 22.11.1995, № 19178/91. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Bryan%20v.%20the%20United%20Kingdom%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-164347%22%5D%7D>.
36. 36.Case of Putter v. Bulgaria: decision of the European Court of Human Rights, 02.12.2010, № 38780/02. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Putter%20v.%20Bulgaria%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-101950%22%5D%7D>.
37. 37.Case of Klass and others v. Germany: decision of the European Court of Human Rights, 06.09.1978, № 5029/71. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Klass%20and%20others%20v.%20Germany%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>.
38. 38.Case of Brogan and others v. the United Kingdom: decision of the European Court of Human Rights, 29.11.1988, № № 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Brogan%20and%20others%20v.%20the%20United%20Kingdom%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%7D>.
39. 39.Case of Altay v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 09.07.2019, № 11236/09. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22002-12438%22%5D%7D>.
40. 40.Case of Hasan and Chaush v. Bulgaria: decision of the European Court of Human Rights, 26.10.2000, № 30985/96. URL : <http://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Hasan%20and%20Chaush%20v.%20Bulgaria%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-58921%22%5D%7D>.
41. 41.Case of Jesus v. Lithuania: decision of the European Court of Human Rights, 31.07.2000, № 34578/97. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%2234578/97%22%5D%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-58781%22%5D%7D>.
42. 42.Rishennia Verkhovnoho Sudu vid 16 zhovtnia 2018 r. u spravi № 9901/637/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77361545>.
43. 43.Rishennia Verkhovnoho Sudu vid 26 travnia 2020 r. u spravi № 9901/641/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89488807>.
44. 44.Rishennia Verkhovnoho Sudu vid 17 lypnia 2020 r. u spravi № 9901/135/19. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90628160>.

45. 45.Rishennia Verkhovnoho Sudu vid 23 hrudnia 2020 r. u spravi № 9901/720/18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93792160>.
46. 46.Case of Olsson v. Sweden: decision of the European Court of Human Rights, 24.03.1988, № 10465/83. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Olsson%20v.%20Sweden%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57548%22%5D%7D>/
47. 47.Postanova Verkhovnoho Sudu vid 28 liutoho 2019 r. u spravi № 818/1903/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80197919>.
48. 48.Postanova Verkhovnoho Sudu vid 5 bereznia 2019 r. u spravi № 818/1817/17. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80269038>.
49. 49.Rishennia u spravi Rysovskiy proty Ukrainy: Rishennia yevropeiskoho sudu z prav liudyny vid 21.01.2012, zaiava № 29979/04. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text.
50. 50.Case of Beyeler v. Italy: decision of the European Court of Human Rights, 05.01.2000, № 33202/96. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Beyeler%20v.%20Italy%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-58832%22%5D%7D>.
51. 51.Case of Oneryildiz v. Turkey: decision of the European Court of Human Rights, 30.11.2004, № 48939/99. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Oneryildiz%20v.%20Turkey%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-67614%22%5D%7D>.
52. 52.Case of Megadat.com S.r.l. v. Moldova: decision of the European Court of Human Rights, 11.05.2011, № 21151/04. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Megadat.com%20S.r.l.%20v.%20Moldova%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-144491%22%5D%7D>.
53. 53.Case of Moskal v. Poland: decision of the European Court of Human Rights, 01.03.2010, № 10373/05. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Moskal%20v.%20Poland%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-94009%22%5D%7D>.
54. 54.Case of Lelas v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 20.05.2010, № 55555/08. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Lelas%20v.%20Croatia%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.
55. 55.Case of Pincova and Pine v. the Czech Republic: decision of the European Court of Human Rights, 12.11.2013, № 45092/07. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Pincova%20and%20Pine%20v.%20the%20Czech%20Republic%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.
56. 56.Case of Gashi v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 13.12.2007, № 32457/05. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Gashi%20v.%20Croatia%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.
57. 57.Case of Trgo v. Croatia: decision of the European Court of Human Rights, 11.06.2009, № 35298/04. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22fulltext%22:%5B%22Trgo%20v.%20Croatia%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>.

Файли матеріалу

Оригінальний файл автора